

მერაბ ხმალაძე

საქართველო. ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის

სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი,

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი

ნანა ახალაია

საქართველო. გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

ასოცირებული პროფესორი

დემოგრაფიული ვითარება თამამედროვე მსოფლიოში

ვარაუდობენ, რომ დედამიწის მოსახლეობამ ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყისისათვის 200 მილიონს აღწევდა. მოსახლეობა ნელი ტემპებით იზრდებოდა მომდევნო პერიოდშიც და ჩვენი წელთაღრიცხვით 1000 წელს მსოფლიოს მოსახლეობამ მხოლოდ 300 მილიონს მიაღწია. შემდგომ პერიოდში, მოსახლეობის რიცხოვნობის ზრდა წინა პერიოდთან შედარებით დაჩქარდა. მოსახლეობამ 1500 წელს – 450, ხოლო 1900 წელს – 1600 მილიონს მიაღწია.

მეოცე საუკუნე მოსახლეობის ზრდის ყველაზე მაღალი მაჩვენებლებით ხასიათდება. 1950 წელს მსოფლიოს მოსახლეობამ 2516 მილიონს, ხოლო 1990 წელს 5250 მილიონს მიაღწია. თუ 1500-1900 წლებში, მსოფლიოს მოსახლეობის საშუალოწლიური აბსოლუტური მატება 3 მილიონს აღწევდა, 1900-1990 წლებში მან – 40,5 მილიონს მიაღწია.

მსოფლიოს მოსახლეობის რიცხოვნობის განსაკუთრებით სწრაფი ზრდა დაიწყო 1950-იანი წლებიდან, რომელიც ცნობილია „დემოგრაფიული აფეთქების“ სახელწოდებით. აღნიშნული მდგომარეობა გამოიწვია მოკვდაობის დონის სწრაფმა შემცირებამ განვითარებად ქვეყნებში განვითარებული ქვეყნების დახმარებით, რამაც შობადობის მაღალი დონის პირობებში მოგვცა დემოგრაფიულ ისტორიაში მანამდე არნახული ბუნებრივი მატება. განვითარებად ქვეყნებს მოკვდაობის დონის სწრაფი შემცირებისთვის დასჭირდათ დაახლოებით 20 წელი, ხოლო ევროპის ქვეყნებს, მოკვდაობის იმავე დონეზე შესამცირებლად დასჭირდათ XIX საუკუნის 3/4. მაგალითად, შვედეთში მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტი 1811-1820 წლებში აღწევდა 25,8%, რომელიც 1881-1890 წლებში შემცირდა 16,9%-მდე.

შედგად მივიღეთ განვითარებადი ქვეყნების მოსახლეობის მეტად სწრაფი ზრდა. 1950-1990 წლებში დედამიწის მოსახლეობა 2 ჯერ გაიზარდა, ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნების მოსახლეობა – 1,5 ჯერ, ხოლო განვითარებადი ქვეყნებისა – 2,4-ჯერ. განვითარებადი ქვეყნების მოსახლეობის ხვედრი წილი დედამიწის მოსახლეობაში განხილული პერიოდისათვის 67,0-დან 77,0%-მდე გაიზარდა, ხოლო მოსახლეობის რიცხოვნობის მატების საშუალოწლიურმა ტემპმა 3,0% მიაღწია.

განვითარებადი ქვეყნების მოსახლეობის რიცხოვნობის ასეთი სწრაფი ზრდა წინააღმდეგობაში მოვიდა მათი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მოთხოვნებთან. ცნობილია, რომ ეკონომიკური და სოციალური პროგრესი თხოულობს სახსრებს დაგროვებისათვის, რომელიც უზრუნველყოფს მოსახლეობის დასაქმებას, პროფესიულ მომზადებას, მათი ცხოვრების მატერიალური და

კულტურული დონის ზრდას. ასეთი სახსრები განვითარებად ქვეყნებში ნაკლებია, ხოლო მოსახლეობის სწრაფი ზრდა მას უფრო ამცირებს. გამოთვლილია, რომ ეროვნული შემოსავლის წლიურად 5-6%-ით და მოსახლეობის რიცხოვნობის 2,5%-ით მატების შემთხვევაში, ეროვნული შემოსავლის მატების 3/5 მიდის ახლადდაბადებულთა მოხმარების არსებული დონის შენარჩუნებისათვის, ე.ი. დემოგრაფიულ ინვენსტიციებზე.

ამასთან ერთად, პროგრესული სამრეწველო განვითარება მოითხოვს კაპიტალდაბანდებათა ზრდას და ცოცხალი შრომის მიწოდების შემცირებას. განვითარებად ქვეყნებში ხდება პირიქით. მოსახლეობის სწრაფი ზრდა იწვევს ცოცხალი შრომის ჭარბმიწოდებას და ამცირებს დაგროვების ფონდს, რომელიც საჭიროა წარმოების ინვენსტირებისათვის.

განვითარებადი ქვეყნების დემოგრაფიულ-ეკონომიკურ პრობლემებს აქვს ეკოლოგიური ასპექტიც. კერძოდ, ექსტენსიური აგრარულ-ინდუსტრიული განვითარება ფიტავს გარემომცველ გარემოს. კონკრეტულად, იჩეხება ტყეები საწვავად, ექსტენსიური მესაქონლეობის განვითარება სპობს ბალახეულ საფარს, რასაც შედეგად მოჰყვება მიწის ეროზია. ზოგიერთი შეფასებით, მიწის გაღარიბების და ეროზიის შედეგად აზიის, აფრიკისა და ლათინური ამერიკის ქვეყნებში ყოველწლიურად მწყობრიდან გამოდის 4-5 მილიონი ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგული. მეცხოველეობის ექსტენსიურმა განვითარებამ საპარის მახლობელ ოლქებში გამოიწვია საძოვრების გამოფიტვა და მწვანე საფარის გაქრობა. ამის შედეგად საპარამ დაიწია სამხრეთისაკენ სენეგალიდან ეთიოპიის საზღვრამდე. უდაბნო ზოგიერთ რაიონში სამხრეთით მიიწვეს წლიურად 50 კილომეტრით. შესაბამისად, მოსახლეობაც მიიწვეს სამხრეთით, რაც დამატებით სიძნელეებს ქმნის. არსებობს კიდევ სხვა პრობლემები, როგორცაა სურსათის, დასაქმების, გარემომცველი გარემოს დაბინძურების და სხვა.

შობადობის დონე დედამიწაზე 1950-1954 წლებში აღწევდა 37,3‰, რომელიც 1985-1989 წლებში შემცირდა 26,0‰, ხოლო 2008 წელს – 21,0‰-მდე. მსოფლიოს მასშტაბით, შობადობის არსებული დონე დღეისათვის უზრუნველყოფს მოსახლეობის გაფართოვებულ აღწარმოებას. მაგრამ, შობადობის დონეებში კონტინენტებს, კონტინენტურ რეგიონებს და ქვეყნებს შორის არსებობს მკვეთრი დიფერენციაცია, რომელიც უმჯობესია დავახასიათოთ შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტით. შეფასების კრიტერიუმად ავიღოთ შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი, 2,1, რომელიც უზრუნველყოფს მოსახლეობის მარტივ აღწარმოებას, როდესაც მშობლების და შვილების თაობები რიცხოვნობივად თანაბარია და მოსახლეობის რიცხოვნობის არც ზრდა და არც კლება არ ხდება. შესაბამისად, 2,1-ზე ნაკლები მაჩვენებლის მქონე ქვეყნებში არის მოსახლეობის შეკვეცილი აღწარმოება, 2,1-ზე მაღალი მაჩვენებლის მქონე ქვეყნებში – გაფართოებული აღწარმოება.

გაეროს 2008 წლის მონაცემებით,¹ შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი დედამიწაზე 2,6-ის ტოლია, რაც უზრუნველყოფს მოსახლეობის გაფართოებულ აღწარმოებას და დედამიწის მოსახლეობის ზრდას. მაგრამ რომელი ქვეყნების ხარჯზე ხდება ზრდა? ამ ქვეყნებიდან პირველ რიგში უნდა გამოვრიცხოთ ევროპის

¹ WORLD POPULATION DATA SHEET, 2008.

ქვეყნები. ევროპაში შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი 1,5-ის ტოლია და მხოლოდ ისლანდიაში და ახლად აღიარებულ მუსლიმანურ კოსოვოშია 2,1-ის ტოლი. საინტერესოა, რომ გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში, უკანასკნელ ათწლეულებში პირველად დაფიქსირდა მოსახლეობის დადებითი ბუნებრივი მატება, თუმცა 2008 წლის შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი 1,3 შეადგენს.

აფრიკაში, 2008 წლის შობადობის დონის პირობებში ყოველ ქალს ეყოლება 4,9 შვილი. მაგრამ, აფრიკის რიგ ქვეყნებში ის გაცილებით მაღალია. კერძოდ, ბენინში – 5,7, ბურკინა-ფასოში – 6,2, გვინეაში – 5,7, ლიბერიაში – 6,8, მალიში – 6,6, ნიგერიაში – 5,9, სიერა-ლეონეში – 6,1, ბურუნდიში – 6,8, ანგოლაში – 6,8 და ა.შ. შესაბამისად, მსოფლიოში შობადობის ყველაზე მაღალი დონით ხასიათდებიან: ლიბერია, ბურუნდი და ანგოლა, სადაც შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი 6,8-ს აღწევს.

ამერიკაში, შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი 2,3-ის ტოლია. მათ შორის, ჩრდილოეთ ამერიკაში – 2,1, ცენტრალურ ამერიკაში – 2,5, ლათინურ ამერიკასა და კარიბებში – 2,5, სამხრეთ ამერიკაში – 2,4. ამერიკის რიგ ქვეყნებში, შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი მოსახლეობის მარტივი აღწარმოების რეჟიმს შეესაბამება. ასეთებია: კანადა, კოსტა-რიკა, ბაგამის კუნძულები, ბარბადოსი, კუბა, მარტინიკა, პუერტო-რიკო, ტრინიდადი და ტობაგო, ურუგვაი.

აზიაში, შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი 2,4-ის ტოლია. მაგრამ, იმავდროულად, მოსახლეობის შეკვეცილი აღწარმოების რეჟიმი აქვთ შემდეგ ქვეყნებს: სომხეთი, კვიპროსი, საქართველო, ლიბანი, არაბთა გაერთიანებული ემირატები, ბრუნეი, სინგაპური, ტაილანდი, ჩინეთი, (1,6), იაპონია, ჩრდილოეთი და სამხრეთი კორეა, ტაივანი.

ავსტრალიასა და ოკეანეთში მოსახლეობის აღწარმოება გაფართოებული ტიპისაა. შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი 2,4-ს შეადგენს. მაგრამ, რეგიონის მნიშვნელოვან სახელმწიფოში, ავსტრალიაში, მოსახლეობის შეკვეცილი აღწარმოებაა, სადაც ერთ ქალზე მოდის 1,9 დაბადებული.

ქვეყნებს შორის შობადობის დონეთა სხვაობა დღეს, მსოფლიო ისტორიის მანძილზე, ყველაზე დიდია. შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი 1-დან ჰონკონგში, მერყეობს 6,8-მდე ლიბერიაში, ბურუნდსა და ანგოლაში. შესაბამისად, განსხვავებული იქნება მისი შედეგები და მისადმი ცალკეული მთავრობების დამოკიდებულება.

გაეროს ეკონომიკური და სოციალური საკითხების დეპარტამენტის მოსახლეობის განყოფილება სწავლობს სხვადასხვა ქვეყნების მთავრობების შეფასებებს მათ ქვეყანაში არსებული დემოგრაფიული ვითარების მიმართ და აქვეყნებს ამ შეფასებებს თავის ყოველწლიურ მოხსენებაში. 2007 წლის მოხსენებამ მოიცვა 195 ქვეყნის მთავრობის შეფასებები. მოხსენების თანახმად, ქვეყნების ხვედრი წილი, რომლებიც კმაყოფილი იყვნენ შობადობის არსებული დონით, 1973-2007 წლებში, 53,0%-დან შემცირდა 35,0%-მდე.² იმავდროულად, განვითარებადი ქვეყნების 65,0% შობადობის დონეს თავის ქვეყანაში თვლის

² Демоскоп, № 333-334. 2008.

ძალიან მაღალ დონედ, ხოლო განვითარებული ქვეყნების 54,0%, ძალიან დაბალ დონედ.³

მოკვდაობა, რომელიც განსაზღვრავს სიცოცხლის ხანგრძლივობას, ასევე დიფერენცირებულია მსოფლიოს ქვეყნებს შორის. კერძოდ, 2008 წელს, სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა დედამიწაზე შეადგენდა 68 წელს. მათ შორის: აფრიკაში – 54, ამერიკაში – 75, აზიაში – 69, ევროპაში – 75, ავსტრალიასა და ოკეანეთში – 76 წელს. მაგრამ განსხვავება დაბალი და მაღალი სიცოცხლის ხანგრძლივობის მქონე ქვეყნებს შორის, ჯერ კიდევ დიდია. სიცოცხლის ყველაზე დაბალი ხანგრძლივობა 2008 წლისათვის, აღინიშნებოდა: სვაზილენდში – 33, ლესოტოში – 36, ზამბიაში – 38, გვინეა-ბისაუში – 45, მაღავიში – 46 და ნიგერიაში – 47 წელი.

ამ დროს, სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობამ კანადაში, ისრაელში, ახალ ზელანდიაში, ესპანეთში, ლიხტენშტეინში, ლუქსემბურგში, ნიდერლანდებში, ნორვეგიაში, ავსტრიაში და ბელგიაში, შეადგინა 80 წელი. სიცოცხლის ხანგრძლივობამ 81 წელს მიაღწია: სინგაპურში, ისლანდიაში, შვედეთში, საფრანგეთში, იტალიასა და ავსტრალიაში. სიცოცხლის ხანგრძლივობის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი, 82 წელი, აქვთ: ჰონგ-კონგს, იაპონიას, შვეიცარიას, სან მარინოს.⁴

უნდა გავითვალისწინოთ, რომ 1950-2008 წლებში, დედამიწაზე მნიშვნელოვნად შემცირდა მოკვდაობის დონე და გაიზარდა სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა. კერძოდ, სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა მამაკაცებში, 44,8 წლიდან გაიზარდა 67, ხოლო ქალებში, 47,2-დან 70 წლამდე. შესაბამისად, გაიზარდა იმ ქვეყნების ხვედრი წილი, რომელთა მთავრობებიც მისაღებად თვლიან მათ ქვეყანაში არსებულ მოკვდაობის დონეს. 1970-2007 წლებში ასეთი ქვეყნების ხვედრი წილი 37,0%-დან გაიზარდა 43,0%-მდე. ზრდის მოცემული ტენდენცია უფრო მკვეთრად გამოჩნდა განვითარებად ქვეყნებში, სადაც მოკვდაობის არსებული დონით კმაყოფილი მთავრობების ხვედრი წილი, 24,0%-დან გაიზარდა 36,0%-მდე.⁵

კონკრეტულ ქვეყნებში არსებული დემოგრაფიული ვითარებიდან გამომდინარე, შობადობის და მოკვდაობის არსებული დონით უკმაყოფილო ქვეყნები ატარებენ გარკვეულ დემოგრაფიულ პოლიტიკას. მოკვდაობის მიმართ, ყველა ქვეყნის პოლიტიკა ერთია: მოკვდაობის დონის შემცირება და სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის ზრდა. შობადობის არსებული დონე ქვეყანაში შეიძლება იყოს მისაღები ან მიუღებელი. უკანასკნელის შემთხვევაში, შობადობის დონე შეიძლება ითვლებოდეს მიუღებლად დაბალ, ან მიუღებლად მაღალ დონედ. აქედან გამომდინარე, შობადობის მიმართ გატარებული პოლიტიკა შეიძლება იყოს შობადობის მასტიმულირებელი ან შემზღუდავი, ან შეიძლება ნებისმიერ შემთხვევაში არანაირი პოლიტიკა არ გატარდეს (მაგალითად საქართველოში).

მერაბ ხმალაძე

საქართველო. ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის

³Демоскоп, № 249-250, 2008.

⁴WORLD POPULATION DATA SHEET, 2008.

⁵Демоскоп, № 333-334. 2008.

სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი,
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი
ნანა ახალაია
საქართველო. გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი

რეზიუმე

დემოგრაფიული ვითარება თამამედროვე მსოფლიოში

2011 წელს მსოფლიოს მოსახლეობამ 6,953 მლრდ. მიაღწია. მოსახლეობის რიცხოვნობამ სწრაფი ზრდა დაიწყო 1950-იანი წლებიდან, რომელიც ცნობილია „დემოგრაფიული აფეთქების“ სახელწოდებით. 1950-1990 წლებში დედამიწის მოსახლეობა გაორმაგდა. ამის შემდეგ შობადობის დონის დაცემის შედეგად, დედამიწის მოსახლეობის ზრდის ტემპები შენედა, თუმცა აზიისა და აფრიკის ქვეყნებში ის ჯერ კიდევ მაღალია. შესაბამისად, მსოფლიოს მოსახლეობის ზრდის ტემპების შემცირებას განაპირობებს შობადობის შემცირება ევროპისა და ჩრდილოეთ ამერიკის ქვეყნებში.